

storija kao magistra vitae izuzetno korisna, pod uvjetom da se prošla djela, koja utiču ne samo na sadašnjost nego i na budućnost, sistematski spoznaju. U duhu te misli može se zaključiti da je knjiga autora Esada Tihica pitka i lagana za čitanje, metodološki drugačija nego mnoge monografije koje se bave prošlošću naših gradova, faktografski puna ali ne dosadna i opterećujuća, a s druge strane i važna i nezaobilazna baza podataka istraživačima gradova kao i inače historije Bosne i Hercegovine, njene mikrohistorije i historije velikih tema. Bez pretenzija da bude historiografska monografija jer joj nedostaje analiza, ova knjiga je slikovita i zanimljiva priča o jednom gradu kao rezultatu u naporima ljudi koji su daleke 1863. godine, kada je izgledalo da su gotovo sve izgubili osim želje i volje da nastave ondje gdje su ih prekinuli, izgradili novi život u nekoj novoj sredini spajajući običajima i uspomnama i ono prije i ono poslije. Zato se vraćamo na misao pomenutog francuskog humaniste da je puna spoznaja onoga što je bilo i kako je bilo svakako pragmatična strana historije kao učiteljice, a to nam svakako omogućava i ova knjiga čitanjem njenih redova i gledanjem njenih slika. ■

Seka Brkljača

Dr. Mustafa Memić, *Pojave prozelitizma u plavsko-gusinjskom kraju 1913. i 1919. godine*, Sarajevo : Autor, 2004. godine, str. 239.

Dr. Mustafa Memić je autor nekoliko knjiga iz oblasti historije Bosne i Hercegovine, iz vremena kada njene granice nisu bile omeđene današnjim geografskim prostorom. Ustvari, on se bavio u svim svojim naučno-istraživačkim djelima sudbinom Bošnjaka u okviru političkih sistema koji su se smjenjivali na prostoru Sandžaka, nakon što je on isključen iz upravnog i političkog sistema Osmanske države. Tragična sudbina Bošnjaka koju oni preživljavaju u okviru političkih sistema u Srbiji, Crnoj Gori, Kraljevini SHS i socijalističkoj Jugoslaviji, predmet je izučavanja svih njegovih djela. Ono što ih karakteriše je naglašeni optimizam u bolje sutra, iako historijska kretanja do današnjih dana ne govore tome u prilog.

U prvom dijelu knjige dr. Mustafa Memić govori o genocidu i nasilnom pokrštanju Bošnjaka i Albanaca u Plavu i Gusinju 1913. i 1919. godine koji su izvodili Crnogorci sistematski, sa ciljem da starosjedioce istrijebe iz ovih prostora. O ovoj smišljenoj stravičnoj akciji nije se ni progovaralo sve do 2003. godine, do pojave

knjige "Pokršćavanje muslimana 1913. godine", autora Živka M. Andrijaševića i Zorana Stanojevića.

Pošto spomenuta knjiga fragmentarno i dozirano govori o ovoj tragediji, dr. Mustafa Memić, autor ovog djela, imao je potrebu da, na osnovu dokumenata i tradicije koja je još živa u tom kraju, kaže pravu istinu o plavsko-gusinjskim Bošnjacima, koje su vezane žicom i konopcem odvodili odredi vojske kralja Nikole u kolonama po dvjesta do Prevlje, i tamo strijeljali, njih preko 800, a njih više od 12 000 nasilno pokršćili sveštenici crnogorske crkve.

Knjiga je tematski podijeljena na deset poglavlja, koji se završavaju zaključnim razmatranjem i rezimeom. U prva četiri poglavlja tretirana je historija plavsko-gusinjskog kraja u različitim društveno-političkim formacijama. Od kraja 17. stoljeća, kada Osmanska država počinje da gubi primat u svjetskom političkom odlučivanju, i kada počinje da gubi i svoje teritorije, evropske zemlje i Rusija počinju da koriste srpski i crnogorski narod kao sredstvo u borbi protiv Osmanske države. U službi imperijalne politike, a u organizaciji pravoslavne crkve Crna Gora počinje da širi teritorij svoje države. Taj proces je bio praćen hajdučijom, jer je, navodi autor, bilo lakše zarađivati puškom nego motikom. U programu je bilo protjerivanje, ne samo Osmanlija i osmanske vlasti, već i cjelokupnog muslimanskog stanovništva. "Bili su to krstaški ratovi, navodi autor, motivisani genocidom i istrebljenjem." Protjerivanje muslimanskog stanovništva započelo je 1687. godine njihovim protjerivanjem iz Herceg Novog, koji je dao sagraditi bosanski kralj, zatim iz drugih gradova bokotorskog zaliva, gdje su oni bili autohtono stanovništvo. Pod rukovodstvom ruskog cara Petra Velikog i angažmanom mitropolita Danila Petrovića otpočeo je 1711. g. proces istrebljenja i nasilnog pokršćavanja nazvan "istraga poturica". U toj "istrazi" pobijeno je 15% muslimanskog stanovništva.¹ Taj proces trajao je sve do kraja dvadesetog stoljeća.

Lokalno stanovništvo Gusinja i Plava organizovalo je od lokalnog stanovništva "Komitet narodnog spasa", da se zaštiti od crnogorskog i srpskog zla, ne čekajući pomoć od osmanskih vojnih jedinica. U vremenu prije balkanskih ratova vršeno je etničko čišćenje Bošnjaka i Albanaca i oduzimanje njihovih materijalnih dobara. Na njihove posjede naseljavani su Crnogorci, uz pokušaj da se "civilizuju".

Kada je Berlinski kongres obznanio državnost Knjaževine Crne Gore i priključio njenoj teritoriji Gusinjski kadiluk, stanovništvo tog kadiluka odlučilo je da se oružanim akcijama suprotstavi tim odlukama. Crnogorska vojska, koja je pošla da zauzme Plav i Gusinje, doživjela je u selu Nokšićima 4.12.1879. godine težak poraz. Iz tog vremena ostala je izreka koja se i danas čuje među narodom: "Plav se spr-

---

¹ Navedeno djelo, s.32

da sa sedmoro Brda, a Gusinje sa knjazom na Cetinje.² Prilikom razgovora na Berlinskom kongresu vojvoda Božo Petrović, jedan od najbližih saradnika kralja Nikole govorio je: "*Mi ne tražimo ništa više nego da sidemo sa naših planina i da se civilizujemo*"³, na što mu je delegat Rusije na Berlinskom kongresu Goračkov odgovorio: "Pa i zašta će vam nove zemlje. Pa ja vas Crnogorce znam. Vi ste razbojnici i sve stanovnike muslimane vi ćete isjeći i imanja im razgrabiti."⁴

Od 1878 do oktobra 1912. godine Crna Gora je u savezu sa Srbijom, Bugarskom, Grčkom i Rumunijom, na čelu sa Rusijom pripremala agresiju na osmanski državni teritorij. Za plavsko-gusinjski kraj Balkanski rat je imao veoma teške posljedice. Prvi put je u historiji ovih krajeva ovdje uspostavljena dominacija crnogorske vlasti. Odlukama Berlinskog kongresa prostor Crne Gore uvećan je dva puta. Osvojajući prostore koje im je dodijelio Berlinski kongres Crnogorci su u Bjelopoljskom srezu pobili 3 000 Bošnjaka, iako su im oni po starodrevnom običaju iznijeli so i hljeb, u Donjem Kolašinu, u Kalićima su zapalili 140 kuća po izričitoj naredbi kralja Nikole.⁵ Stanovnici Plava i Gusinja dijelom su pružili otpor, dok većinsko stanovništvo nije učestvovalo u ovim odbrambenim akcijama.

Osmanska vlast je na zahtjev evropskih sila i Rusije izvršila razoružanje Bošnjaka i Albanaca, dok su ove naoružavale srpsko i crnogorsko stanovništvo koje je postalo prijatnija fizičkom opstanku Bošnjaka sve do današnjih dana. Zbog stalne likvidacije Bošnjaka u miru, mnogi su se odmetali u šume. Arhivski dokumenti o teror nad Bošnjacima koji je vršen u vezi sa razoružanjem u Plavu i Gusinju je uništen. Prilikom razoružanja i nasilnog pokrštavanja primjenjivano je u Peći mašinsko i artiljerijsko oruđe, koje je pobilo brojne Bošnjake.⁶ Vojni komandir Savo Lazarević je na saslušanju izjavio da su ga crnogorske vlasti poslale u Peć i da je tada pobio 70 ljudi i da je 1 415 muslimanskih domova sa 14 050 osoba prevedeno na pravoslavlje.⁷ Lazarević i drugi zaduženi za ubijanje svoje su izvještaje o obavljenom poslu slali vrhovnoj kraljevoj komandi. Po nalogu i uz pokroviteljstvo crnogorskog kralja Nikole pobijeni su ili nasilno pokršteni brojni pripadnici bošnjačkog naroda.

Iako su berlinskim ugovorom donesene odredbe u skladu sa kojima su svi sta-

² Isto, s. 53.

³ Stara Crna Gora obuhvatala je geografski prostor od sedam brda iznad Boke Kotorske. Od Berlinskog kongresa i daljim hajdučkim akcijama koje je vodila pod pokroviteljstvom Rusije i evropskih zemalja ona je proširena na račun Bosne i nalazi se u današnjim granicama.

⁴ Isto, s. 96.

⁵ Isto, s. 98,99.

⁶ Isto, s. 107 - 10.

⁷ Isto, s. 111.

novnici Crne Gore trebali da uživaju punu slobodu vjeroispoijesti i svoje privatne imovine, ministar inostranih poslova Crne Gore Mašan Vrbica je izjavio da ove popisane i preuzete obaveze neće u Crnoj Gori biti uvažene i da se neće sprovoditi u djelo.⁸ Crnogorske vlasti su izvodile na strijeljanje ugledne građane, kako bi ulile još veći strah među stanovnike. Nasilno pokrštavanje u plavsko-gusinjskom kraju započeto je u februaru 1913, a okončano u februaru 1919. godine. Nasilnom pokrštavanju prethodile su brojne mjere zla. Zbog sveg mogućeg zla brojni su Bošnjaci sa "moću-gom u ruci" otišli u izgnanstvo u punu neizvjesnost.

Ova knjiga pisana je naučnom aparaturom sa željom da se zlo potare i pretvori u njegovu suprotnost, u mjeri u kojoj je to moguće na prostorima gdje žive narodi koji prolaze pubertetske faze civilizacije. Bilo bi potrebno i jako korisno uvrstiti je u obavezno štivo u obrazovnim institucijama, kako bi nam naša vlastita historija konačno jednom postala prava učiteljica života.

U sklop ove obavezne literature ulazila bi i druga naučno-istraživačka djela dr. Mustafe Memića: *Velika medresa i njeni učenici u revolucionarnom pokretu*, Skoplje, 1984; *Plav i Gusinje u prošlosti*, Beograd, 1989; *Bošnjaci-Muslimani Sandžaka i Crne Gore*, Sarajevo, 1996; *Bošnjaci (Muslimani) Crne Gore*, Podgorica - Sarajevo, 2003; *Korjeni zla i nasilja*, Sarajevo, 2002, koja je on napisao studioznim i pomnim proučavanjem izvornog materijala. ■

Hatidža Čar-Drnda

---

⁸ Isto, s. 120,121.